

Vormgeving herinneringsplekken Vught, Aalten en Oosterbeek

De werkelijkheid is altijd grijs

Het Eindhovense bureau Marcelwoutersontwerpers ontwierp diverse plekken van herinnering: het Nationaal Monument Kamp Vught, het Onderduikersmuseum in Aalten en het Airborne Museum in Oosterbeek. Hoe benaderen de ontwerpers deze projecten? Werken ze met authentiek materiaal? Reconstrueren ze historische omgevingen die verloren gingen? Hoe gebruiken ze audiovisuele middelen en hoe informeren ze de bezoekers? Een gesprek met Marcel Wouters en Anja Rheiter.

In het voormalige SS-concentratiekamp Vught zaten joden, verzetsstrijders, maar ook criminelen. Deze verschillende groepen maakten de opdracht om van Vught een representatieve herinneringsplek te maken, complex. De ontwerpers moesten rekening houden met slachtoffers en hun nabestaanden, geïnteresseerden en scholieren. De eerste groep komt om het verleden te verwerken of de doden te herdenken. Hun betrokkenheid blijkt nog geregeld uit achtergelaten rozen op de bedden in de barak. De geïnteresseerden willen meer weten over de plek. De schooljeugd komt om het historisch bewustzijn te scherpen.

Omzichtigheid was geboden. Het idee om iedere bezoeker bij binnenkomst te fotograferen, zoals dat vroeger bij nieuwe gevangenen gebeurde, werd verworpen. Het zou de Tweede Wereldoorlog wellicht tot leven brengen voor een tiener, maar een goede vergelijking leverde het niet op en ook zou het juist voor oud-gevangenen te confronterend zijn.

Conceptuele authenticiteit

Marcel Wouters: 'In dergelijke projecten doen we nooit uitspraken over goed of fout. De werkelijkheid is altijd grijs; het is niet aan ons om te oordelen. Voor het Nationaal Monument Kamp Vught zijn we uitgegaan van de betrokkenen. Door hun kleine verhalen te vertellen wilden wij de geschiedenis levend maken en inzicht geven in het grotere verhaal van het naziregime.'

De ontwerpers maakten bij het begin en bij de uitgang een koppeling van toen naar nu en weer terug. Zo staat in de eerste zaal een vitrine met een kalender. Elke dag wordt daarvan een blad omgeslagen waardoor steeds een nieuwe, willekeurige dag uit de oorlog wordt getoond: wat die dag in het kamp gebeurde, opgeschreven door een bewoner. Vaak gaat het om routinezaken, soms ook om terechtstellingen. Op de achterwand zien we oorlogsbeelden, maar ook opnamen van de Elfstedentocht die tijdens de oorlog gewoon doorging, ook in Vught. De dorpsbewoners zwommen in het naast het kamp gelegen zwembad, wetend dat vlakbij mensen gevangen zaten.

Vervolgens stuiten de bezoekers op een dichte muur met een klein raam. Dit venster biedt een confronterend uitzicht op de nog aanwezige kampgracht, de afrastering van prikkeldraad en een wachttorens. Een beeld dat het thema van de zaal versterkt. Op het glas verschijnen 'droombeelden' van echtgenoten, kinderen of ouders: portretten van dierbaren aan wie de gevangenen zich vastklampten om te overleven.

'Wij noemen onszelf geen vormgevers, maar ontwerpers', benadrukt Wouters. 'Voor ons is het concept essentieel, niet een bepaalde stijl. Onze tentoonstellingen zien er daarom steeds anders uit. Voor iedere opdracht gaan we eerst veel lezen. We gebruiken authentiek materiaal, maar laten dingen

soms opnieuw maken zoals klompen en gevangenskleding. Een barak is helemaal nagebouwd. Hoewel sommigen dat kitsch vinden, herkenden de oorspronkelijke bewoners, die het kamp zelf moesten bouwen, direct de authentieke geur van het verse hout. Wij spreken in dit verband graag over 'conceptuele authenticiteit'. Nabestaanden waren er aanvankelijk huiverig voor authentieke bezittingen af te staan. Na de opening waren zij echter vol lof over de zorgvuldige verwerking.'

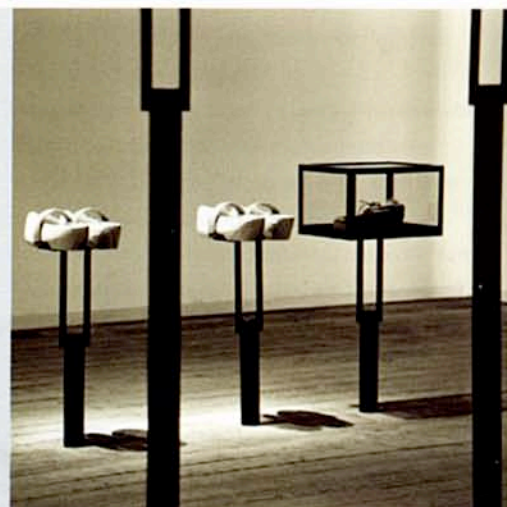
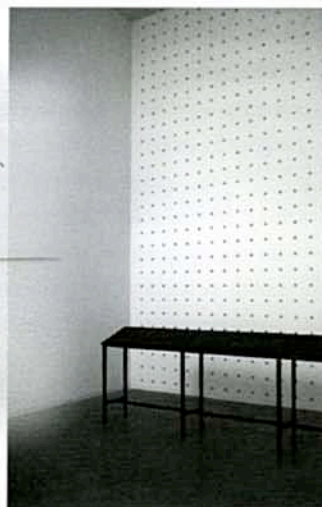
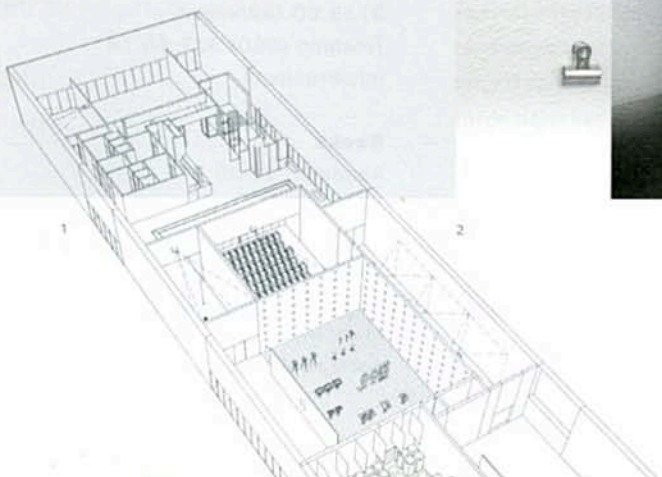
Het bureau ontwierp een opeenvolging van ruimten. Er is een 'gesloten' zaal vol strenge zuilen met beelden en tekst over het nazisysteem. Het enige uitzicht is dat op een grijze buitenmaquette van het kamp. Verder is er een reflectieruimte, een zaal voor tijdelijke exposities en een bezinningsruimte. Hier hangen de namen van de overleden kampbewoners, geschilderd op kleine doekjes. Door een trechtervormig gat in het dak valt daglicht naar binnen. De routing ontwierp het bureau zo dat bezoekers van de bezinningsruimte niet steeds langs de nazibeelden hoeven.

Opmerkelijk was de samenwerking met Claus en Kaan Architecten, die het 1500 m² grote complex bouwden, en met landschapsarchitect Michael van Gessel. Voordat de bouw begon, kwamen ze al bij elkaar en wisselden ze ideeën uit bijvoorbeeld over het trechtervormige dak in de bezinningsruimte.

'Van Gessel stelde voor het buitenterrein bij het

- 1 Binnenruimten van het Nationaal Monument Kamp Vught.
- 2 Reflectieruimte.
- 3 Gevangenschap.

>>

Voorkamer, onderduikers-
Museum Markt 12, Aalten.

monument te betrekken en zo ontstond de integratie in het museum van de oude kampgracht, de prikkeldraadafrastering, het vroegere crematorium en het kindermuseum. Het maakte de opdracht extra ingewikkeld omdat in een 'binnen-buiten-museum' iedereen zijn jas aanhoudt, met alle gevolgen voor het binnenklimaat. 'Het is opmerkelijk', zeggen de ontwerpers, 'dat opdrachtgevers bij dergelijke tentoonstellingen het thema altijd willen actualiseren. Wij hebben dat opgelost met een café. Vlak voor de uitgang beland je in een ruimte met tafeltjes. Hoewel er niets mag worden geschonken, lijkt het een echt café met kranten die via beeldschermjes zijn "geactualiseerd". Bijvoorbeeld met beelden van de Chinese student voor de tank op het plein van de Hemelse Vrede tijdens de studentenopstand in 1989. Op grote schermen draait een door onszelf gemaakte film. Hierin spelen acteurs kroegscènes vol clichés en commentaar op afwijkende nieuwkomers. Zo hopen wij het individu bewust te maken van clichématig groepsgedrag. Praten zij mee of vormen ze hun eigen mening? Wellicht leggen ze zo verbanden tussen situaties nu en de Tweede Wereldoorlog.'

'Soms laten we klompen,
gevangenskleding of een
hele barak opnieuw bouwen.
Oorspronkelijke bewoners
herkennen direct de
authentieke geur van het
verse hout.'

Meer over nu

Behalve Kamp Vught verzorgde het bureau ook de inrichting van Museum Markt 12 dat de onderduik-geschiedenis van dit pand belicht. De ontwerpers werken momenteel aan het Airborne Museum in Oosterbeek. 'Alle drie gaan ze over de Tweede Wereldoorlog', zegt Wouters, 'maar het lijken wel drie verschillende oorlogen, zo anders waren de omstandigheden. Aalten, vlakbij de Duitse grens, was van oudsher zeer op Duitsland georiënteerd en met de Duitse inval veranderde er weinig. Die houding sloeg pas om met de Arbeitseinsatz en de dreigende terechtstelling van tien notabelen. We wilden hier vooral de sociaal-emotionele gevolgen van de bezetting visualiseren. Het oorspronkelijke interieur brachten we terug naar de sfeer van toen. In dit pand woonde een gezin met kinderen. De Ortskommandant had de voorkamer gevorderd om er bureau te houden, terwijl er – zonder dat hij het wist – op zolder onderduikers zaten. De kelder vormde een schuilplaats voor de buurt tegen bombardementen. In de gang hangen nu jassen naast elkaar die elk een verhaal vertellen van hun eigenaars: een NSB'er, een verzetsman, een onderduiker en een collaborateur. Op de radio spreekt de koningin. Wie in een rookstoel gaat zitten, hoort het verhaal en de overpeinzingen van een van de vroegere bewoners die staat afgebeeld

op de bekleding. Er is nauwelijks iets tentoon-gesteld, alles is verstopt, passend bij een onderduik-museum. We richten ons op de schooljeugd, maar wilden geen simpele antwoorden geven op een complexe realiteit, en we wilden de beleving naar het nu halen. In de kinderkamer staat bijvoorbeeld Ikea-meubilair en zie je MTV op een beeldscherm.' De ontwerpers werken behalve in Nederland ook vaak in Duitsland en België. Regelmatig verzorgen ze cursussen en spreken ze op internationale seminars. Ze zijn kritisch over hun métier, maar onthouden zich desgevraagd van een oordeel over herinneringsplaatsen als het Anne Frank Huis of het Haarlemse Dolhuys. Wel waarderen ze Daniel Libeskind's ontwerpen van het Joods Museum in Berlijn en van de meer recente herinneringsplek Ground Zero, in New York. 'Als tentoonstellingsmaker voegen wij interpretaties toe aan objecten. Met ensceneringen en audio-visuele toevoegingen veranderen wij de identiteit van voorwerpen en misschien zo ook de geschiedenis. Een tentoonstelling zegt altijd meer over het nu dan over het verleden. Oude sciencefictionfilms raakten ook gedateerd. Misschien overheersen multimedia zo langzamerhand in musea. Soms verlang je terug naar de eenvoud van het tentoongestelde voorwerp met alleen een begeleidend naamkaartje.'

